

บทคัดย่อ

โครงการสร้างการสื่อสารสู่การรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพและระบอบอาหารของชุมชนชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขง มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อค้นหาวิธีการสื่อสารที่เหมาะสมกับชุมชนชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขง 2. เพื่อสร้างกระบวนการสื่อสารที่เหมาะสมกับชุมชนลุ่มน้ำโขง สู่การรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพและระบอบอาหารของชุมชนชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขง 3. เพื่อได้ “สื่อ” ที่เหมาะสมกับการสื่อสารข้อมูล ความรู้ และความเคลื่อนไหวภายในชุมชนและสาธารณะต่อการรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพและระบอบอาหารของชุมชนชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขง โดยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น รูปแบบวิธีการใช้รูปแบบการสนทนากลุ่มย่อย สัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล กลุ่มเป้าหมาย และการสังเกตการอย่างมีส่วนร่วม โดยทำงานร่วมกับชุดโครงการจำนวน 4 พื้นที่ คือ บ้านหาดไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ บ้านห้วยลึก ตำบลม่วงยาย อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย บ้านกลาง ตำบลปากตม อำเภอเชียงคาย จังหวัดเลย และบ้านม่วง บ้านภูเขทอง บ้านหนอง ตำบลบ้านม่วง อำเภอดงคำ จังหวัดหนองคาย ประมวลผลดังนี้

1. ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ คือ ในพื้นที่วิจัยทั้ง 4 พื้นที่พบว่านักวิจัย และผู้นำชุมชน มีบทบาทสำคัญในการสร้างการสื่อสารภายในชุมชนและสาธารณะ ผ่านกิจกรรมงานวิจัยท้องถิ่นด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน อันเห็นได้จากการจัดกิจกรรมในชุมชน การใช้สื่อพื้นถิ่นที่สอดคล้องกับงานด้านวัฒนธรรม นำมาประยุกต์เพื่อสื่อสารสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน โดยเฉพาะเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง ซึ่งทั้ง 4 พื้นที่ที่มีสถานการณ์ที่สอดคล้องกัน คือ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาแม่น้ำโขงทางตอนบนจากประเทศจีน 2 พื้นที่ในจังหวัดเชียงราย จากการพัฒนาแม่น้ำโขงทางตอนล่าง 1 พื้นที่ในจังหวัดหนองคาย และสถานการณ์ข้อกั่วงดต่อโครงการประจักษ์บายน้ำศรีสองรัก บริเวณปากแม่น้ำเลย 1 พื้นที่ ข้อค้นพบจากการวิจัย

1.1 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาแม่น้ำโขงทางตอนบนจากประเทศจีน ชุมชนบ้านหาดไคร้ และบ้านห้วยลึก เป็นชุมชนที่ได้รับผลด้านลบ จากการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบนมากกว่า 20 ปี ทำให้ชุมชนอยากจะสื่อสารเรื่องของตนเองผ่านการรวบรวมอย่างเป็นขั้นตอน โดยอาศัยการเก็บข้อมูลเชิงวิจัย เพื่อนำเสนอและสื่อสารการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ วิถีวัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถจะพึ่งพาแม่น้ำโขงได้อย่างเช่นในอดีตก่อนมีการพัฒนา เพื่อให้คนในชุมชนรับรู้ตระหนัก และร่วมกันเสนอแนวทาง ข้อเสนอการจัดการน้ำข้ามพรมแดนที่จะสามารถรักษาให้สภาพนิเวศของแม่น้ำ เอื้อต่อการเก็บไถและหาปลาของชุมชน โดยให้มีการจัดการน้ำในช่วงฤดูแล้งให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติให้มากที่สุดเพื่อชาวบ้านได้พึ่งพาระบบนิเวศในการดำรงชีวิต รวมถึงให้มีการเฝ้าระวังการแจ้งเตือนหรือแจ้งล่วงหน้าการจัดการน้ำในแต่ละช่วงอย่างต่อเนื่อง เพื่อการปรับตัวของชาวบ้าน รวมถึงมีการเฝ้าระวังการแจ้งเตือนหรือแจ้งล่วงหน้าการจัดการน้ำร่วมกัน

1.2 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาแม่น้ำโขงทางตอนล่าง ชุมชนตำบลบ้านม่วง เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบอย่างเห็นได้ชัดหลังมีการเปิดใช้เขื่อนบนแม่น้ำโขงตอนล่างในประเทศลาวอย่างเป็นทางการในช่วงปลายปี 2562 เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ได้ทำให้เกิดการสื่อสารอย่างกว้างขวาง ทั้งในระดับชุมชนและสื่อต่างๆ

ได้เผยแพร่รายงานข่าวอย่างต่อเนื่องและเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้พื้นที่บ้านม่วง ได้มีการสื่อสารเรื่องราวโดยได้นำข้อมูลจากงานวิจัยสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เพจ Mekong Voice (เสียงจากลำน้ำโขง) ทั้งระดับท้องถิ่นและสาธารณะได้รับรู้สถานการณ์ของพื้นที่ โดยได้นำเสนอเรื่องของระบบนิเวศ ที่ชาวบ้านเรียกว่า พันโขดแสนไคร้ ที่มีระบบนิเวศตามความรู้ท้องถิ่น ที่เกิดความเสียหายและส่งผลโดยตรงต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่ต้องพึ่งพาแม่น้ำโขงในการหาอยู่หากิน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่มีกลไกการแจ้งเตือนล่วงหน้าถึงการขึ้นลงของระบบน้ำในแม่น้ำโขง ทำให้ชาวบ้านปรับตัวไม่ทันการขึ้นลงของระดับน้ำที่ไม่ปกติ ทำให้อาชีพหาปลาได้รับผลกระทบอย่างชัดเจนเป็นอันดับแรก เนื่องจากจับปลาไม่ได้ นอกจากนั้นยังสูญเสียเครื่องมือปลาที่ใช้เงินลงทุนเป็นจำนวนมากต่อเครื่องมือหาปลา 1 ชิ้น จากการพัฒนาดังกล่าวข้อมูลจากงานวิจัยได้ทำให้เห็นถึงความสูญเสียและโอกาสการพึ่งพาแม่น้ำและทรัพยากร ทำให้ชุมชนต้องแบกรับความเสี่ยงจากความมั่นคงทางอาหารที่ได้จากแม่น้ำโขงเริ่มหายไปเรื่อยๆ การปรับตัวในระยะสั้นที่ชาวบ้านทำได้คือการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เพิ่มพื้นที่ปลอดภัยให้ปลา เป็นแหล่งแพร่ขยายพันธุ์ของลูกปลา เมื่อมีปลาจำนวนมากขึ้นปลาเหล่านั้นก็จะออกนอกเขตอนุรักษ์ ชาวบ้านสามารถจับปลาได้ ปัจจุบันปลา ทรัพยากรอื่นๆ ในแม่น้ำโขงลดลงอันเนื่องจากระบบนิเวศที่ถูกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากการพัฒนามนแม่น้ำโขง

1.3 ข้อกังวลต่อโครงการประจักษ์บายน้ำศรีสองรัก บริเวณปากแม่น้ำเลยลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขง ชุมชนบ้านกลาง เป็นพื้นที่หลักที่มีข้อกังวลต่อโครงการที่จะได้รับผลกระทบ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ทำให้เกิดการสื่อสารอย่างกว้างขวางทั้งในระดับชุมชนและสื่อต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านกลางได้มีการสื่อสารโดยได้นำข้อมูลจากงานวิจัย สื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เพจกลุ่มฮักแม่น้ำเลย นอกจากนั้นแล้วยังมีกระบวนการสื่อสารภายในชุมชนผ่านการจัดอบรมเติมความรู้ด้านต่างๆ และการไปพบปะแลกเปลี่ยนสถานการณ์กับชุมชนใกล้เคียงเพื่อให้มีกลไกการมีส่วนร่วมและเพิ่มกลุ่มพันธมิตรในการต่อสู้เพิ่มขึ้น นอกจากนั้นแล้วชุมชนได้ใช้กระบวนการขั้นตอนทางกฎหมายและกลไกของรัฐในการยื่นเรื่องและการขอเอกสารต่างๆ ของโครงการรวมถึงการเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงพื้นที่ชี้แจงโครงการ เพื่อให้ชาวบ้านได้มีข้อมูลที่เท่าทันกันกับหน่วยงานเจ้าของโครงการ กระบวนการงานวิจัยได้เสริมให้ชุมชนมีข้อมูลและมั่นใจในการใช้ข้อมูล ในการชี้แจงอย่างเป็นวิชาการและมีขั้นตอน เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน และเผยแพร่ทรัพยากรที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์และมีข้อห่วงกังวลที่จะเกิดการสูญเสียหากเกิดโครงการ ข้อมูลจากงานวิจัยทำให้การสื่อสารของชุมชนมีพลังและเกิดบุคลากรด้านการสื่อสารของชุมชนเพิ่มมากขึ้น

2.การสร้างกระบวนการสื่อสารที่เหมาะสมกับชุมชนลุ่มน้ำโขง การจัดกิจกรรมเติมความรู้เรื่องสื่อและการผลิตสื่อโดยชุมชน เช่น แผนที่ชุมชน แผนที่การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศตามความรู้ท้องถิ่น โดยเน้นอธิบายความรู้โดยใช้ชื่อตามภาษาท้องถิ่นพื้นบ้าน การอบรมผลิตสื่อที่มุ่งเน้นการผลิตสื่อผสมผสานระหว่างสื่อสมัยใหม่และแบบดั้งเดิม การจัดเวทีอบรมเชิงเทคนิคด้านความรู้กฎหมาย การเจรจาและการต่อรองกับกลุ่มเป้าหมายโดยตรงที่เป็นกลุ่มเยาวชน นักวิจัย และชาวบ้าน สามารถนำผลความรู้ที่ได้ไปใช้โดยตรงโดยเป็นคู่มือแบบฉบับชาวบ้านเพื่อให้สามารถอธิบายถึงวิธีการปฏิบัติได้ชัดเจน

3. สื่อ ที่เหมาะกับการสื่อสารข้อมูล ความรู้ และความเคลื่อนไหวภายในชุมชนและสาธารณะ การขยายผลได้มีการจัดรวบรวมข้อมูลชุดความรู้ออกมาในรูปแบบสื่อนิทรรศการ แผนที่ชุมชน แผนที่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน และสื่อสารคดีเผยแพร่ผ่านสื่อนิทรรศการและสื่อสังคมออนไลน์